

Ks. Antoni Reginek*

Katowice

TEOLOGICZNE TREŚCI W PIEŚNIACH KU CZCI ŚWIĘTEJ RODZINY

GENEZA LITURGICZNEGO ŚWIĘTA ŚWIĘTEJ RODZINY JEZUSA, MARYI I JÓZEFA

Kult Świętej Rodziny był przez wieki wkomponowany w świętowanie tajemnicy Wcielenia, co znajdowało również swoje odbicie w twórczości pieśniowej liturgicznego okresu Bożego Narodzenia. Kolędy i pastorałki, w większym czy mniejszym stopniu, przekazują w swojej treści obraz rodzinnej wspólnoty Jezusa, Maryi i Józefa, zwłaszcza w opisie wydarzeń betlejemskich. Tradycja liturgicznych obchodów związanych bezpośrednio z kultem Świętej Rodziny jest czasowo młodsza, gdyż sięga w swej genezie głównie XVII wieku. Wiązało się to, raczej lokalnie, z tragicznymi reperkusjami wojny trzydziestoletniej (1618–1648), która spowodowała rozbitcie życia rodzinnego. W obliczu dewaluacji wartości moralnych i poważnych zagrożeń dla chrześcijańskich rodzin, jakie kolejno miały miejsce zwłaszcza w XIX wieku, palącą troską Kościoła stało się ustalenie osobnego święta ku czci Świętej Rodziny. Zostało ono wprowadzone przez papieża Leona XIII w 1893 roku, a na cały Kościół rozszerzył je papież Benedykt XV w 1921 roku¹.

---

* **Antoni Reginek**, ks. prof. UŚ dr hab. – ur. w 1948 r.; święcenia kapłańskie w 1972 r.; studia magisterskie w PAT w Krakowie; studia specjalistyczne z muzykologii kościelnej w Instytucie Muzykologii KUL, uwieńczone doktoratem w 1985 r.; habilitacja w 2005 r. Aktualnie adiunkt naukowo-dydaktyczny i wykładowca muzyki kościelnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego. Od 2009 roku profesor nadzwyczajny UŚ. Prodziekan WT ds. studentów, kapelan Oddziału Śląskiego PZChiO i prezes Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych.

¹ Zob. J. Pascher, *Das liturgische Jahr*, München 1963, s. 423.

Istotnym podtekstem papieskich decyzji było wskazanie współczesnym rodzinom najbardziej idealnego przykładu do naśladowania. Taką motywację świętowania wymownie podkreślają tradycyjne już listy Episkopatu Polski, kierowane z tej okazji do wszystkich wiernych. W jednym z nich czytamy:

Dziś ma miejsce święto przedziwne; nie święto Pańskie ani Matki Najświętszej, ani jednego ze świętych, ale święto Rodziny. [...] Jest to święto Najświętszej Rodziny, ale jednocześnie święto każdej rodziny, bo słowo „rodzina” jest imieniem wspólnym Najświętszej Rodziny z Nazaretu i każdej rodziny. Każda też rodzina, podobnie jak Rodzina Nazaretańska, jest pomysłem Ojca niebieskiego i do każdej zaprosił się na stałe Syn Boży. Każda rodzina pochodzi od Boga i do Boga prowadzi².

Tajemnicą rodzinnego szczęścia, promieniującego z Nazaretu jest przede wszystkim wzajemna miłość. Józef i Maryja byli zapatrzeni w Jezusa, żyli dla Niego. On zaś był im poddany (por. Łk 2,51).

Teologiczne motywacje, stojące u genezy liturgicznego uczczenia Świętej Rodziny w pierwszą niedzielę po Bożym Narodzeniu, znajdują swoje odbicie zarówno w tekstach mszalnych³, jak i w liturgii godzin⁴. Myśl o odzworowaniu we współczesnych rodzinach ideału Rodziny Nazaretańskiej szczególnie podkreślają teksty hymnów brewiarzowych, przykładowo piąta strofa hymnu z niesporów na święto Świętej Rodziny:

Niech cnota, która rozkwitła
Wśród ścian Waszego domostwa,
Uświęci nasze rodziny
I obyczaje przeniknie⁵,

Myśl tę podkreśla także fragment piątej strofy hymnu w godzinie czytań:

Tobie, o Jezu, składamy podziękę
Za wzór świętości życia rodzinnego⁶.

To modlitwne rozważanie idealnego życia rodzinnego, promieniującego z domku nazaretańskiego, jest połączone zawsze z prośbą o orędownictwo Świętej Rodziny, aby wspomagała „wszystkie rodziny świata w wierności codziennym obowiązkom, w przezwyciężaniu niepokojów i udręczeń życiowych, w wielkodusznym otwarciu się na potrzeby innych, w radosnym wypełnianiu planu Bożego”⁷.

² Podaję za: W. Zalewski, *Rok kościelny. Święta Pańskie, Matki Bożej, Apostolów, Świętych i Błogosławionych. Polskich oraz dni okolicznościowe*, Warszawa 1989, s. 69.

³ Zob. *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, s. 37.

⁴ *Liturgia Godzin*, t. 1, Poznań 1982, s. 374–386.

⁵ Tamże, s. 374, 384.

⁶ Tamże, s. 377.

⁷ Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio*, 22 XI 1981, nr 86.

PIEŚNI KOŚCIELNE KU CZCI ŚWIĘTEJ RODZINY

Tematyka pieśni kościelnych związanych z kultem Świętej Rodziny znajduje swoją inspirację, zarówno w biblijnym przekazie obrazu życia Świętej Rodziny z Nazaretu, jak i w treści tekstów liturgicznych. W pewnym sensie odmienny charakter mają dwa utwory, które zostały zaproponowane w ogólnopolskim *Śpiewniku liturgicznym*⁸, a odwołują się one do kultu Świętej Rodziny przede wszystkim jako źródła ufności i wszelkiej pomocy. Są to śpiewy o dawnej proweniencji; pieśń pierwsza – *Dobrze złączone Imiona one* (ŚL, nr 415), z tekstem zaczerpniętym ze zbioru ks. Szymona Kellera, z 1871 roku⁹, z muzyką według *Śpiewnika Siedleckiego*, z wydania jubileuszowego z 1928 roku¹⁰; natomiast w notce bibliograficznej przy pieśni drugiej – *Kto chce Boga kochać cały* (ŚL, nr 416), zaznaczono tylko autora muzyki Franciszka Walczyńskiego¹¹. W obydwu tych utworach brak konkretnego nawiązania do wspólnoty rodzinnej. Jedynie w formie refrenu powtarzane są modlitewne zawołania imion świętych: Jezus, Maryja, Józef! Błagalne wezwanie jest modlitwą pojedynczego chrześcijanina, indywidualną prośbą o wsparcie w życiu ziemskim i o osiągnięcie szczęścia nieba. Zbawienne „szczęście jest wszędzie, gdzie tylko będzie Jezus, Maryja, Józef!”¹² – stwierdzenie to stanowi właściwie kwintesencję treści teologicznej zawartej w obydwu dawnych pieśniach.

Wyraźne odniesienia, zarówno do Świętej Rodziny, jak i do współczesnej wspólnoty rodzinnej, można znaleźć w śpiewach z przeznaczeniem na święto Świętej Rodziny, zamieszczonych w *Śpiewniku kościelnym* archidiecezji katowickiej¹³. Utwory te, jak się wydaje, trafnie i w wystarczającym stopniu, prezentują treści teologiczne, harmonizujące z liturgicznymi tekstami danego święta. Są to następujące trzy pieśni: *Rodziną Bożą jesteśmy* (ŚAK, nr 101); *Rodzino święta, opieki Twej trzeba* (ŚAK nr 102); *Rodzino święta, wśród rodzin jedyna* (ŚAK, nr 103).

Chronologicznie najstarsza jest pieśń druga, odnotowana w przekazach źródłowych na początku XX wieku¹⁴. Oryginalna melodia, proponowana w ŚAK, została

⁸ *Śpiewnik liturgiczny* (ŚL), red. K. Mrowiec i in., Lublin 1991, s. 382, 383.

⁹ S. Keller, *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Pelplin 1871.

¹⁰ J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny z melodiami na 2 głosy. Wydanie jubileuszowe (1878–1928)*, oprac. W. Świerczek, Kraków 1928.

¹¹ Jest on autorem *Śpiewnika kościelnego* wydanego w Tarnowie w latach 1884 i 1888.

¹² Zob. druga zwrotka pieśni nr 415, ŚL, s. 382.

¹³ *Śpiewnik kościelny*, red. A. Reginek, Katowice 2002², s. 105–107; pierwsze wyd. Katowice 2000, jako *Śpiewnik archidiecezji katowickiej* (ŚAK).

¹⁴ Tekst tej pieśni pojawia się w zbiorze *Śpiewnik dla ludu katolickiego* oraz *Książka do nabożeństwa Gillara i Hoffmanna*, Bytom 1900, s. 761, z adnotacją, że należy ją śpiewać na melodię pieśni *Serdeczna Matko*. Podobne odwołanie melodyczne stosuje *Chorał* Ryszarda Gillara z 1903 roku (s. 158) i *Chorał* Karola Hoppego z 1920 roku (s. 111).

przejęta z *Chorału Śląskiego*¹⁵. Pieśń trzecia pojawia się w *Śpiewniku Siedleckiego* z 1959 roku, z zaznaczeniem autora tekstu: A. Strycharz i kompozytora muzyki: ks. Leon Świerczek¹⁶. W kolejnych edycjach tego utworu proponuje się także stosowanie kontrafaktury i podstawienie tekstu do łatwo przyswajalnej melodii znanej pieśni maryjnej *O, której berła*. Najnowszą kompozycją wśród omawianych utworów jest pieśń *Rodziną Bożą jesteśmy*, w której tekst drugiej i trzeciej zwrotki jest autorstwa ks. Stanisława Ziemiańskiego TJ. Prawdopodobnie zwrotka pierwsza funkcjonowała już wcześniej, w formie aklamacji, z muzyką nieznanego autora. Utwór pojawia się we współczesnych zbiorach, m.in. w *Chorale Opolskim*¹⁷. Pod względem treści odwołuje się on do doświadczeń egzystencjalnych związanych z rodziną ludzką i niesie z sobą przekaz moralizatorski, połączony z modlitewnym akcentem błagalnym. Jest to przede wszystkim wezwanie do postawy pokornej wobec Boga, pełnej nadziei i gotowości do przewycięzania zła dobrem. Natomiast dwie wcześniejsze pieśni odnoszą się bezpośrednio do kultu Świętej Rodziny i zawierają zasadnicze treści teologiczne, podkreślające konieczność i umiejętność naśladowania Świętej Rodziny przez rodziny współczesne. Rzecz charakterystyczna – pojawia się w tych pieśniach odrębny zwrot do Syna Bożego i Bożej Rodzicielki, a także osobne odniesienie do św. Józefa. Warto najpierw zwrócić uwagę na same tytuły, jakimi obdarowuje się poszczególne osoby. Dziecię Jezus jest nazwane „prawym” – prawdziwym Synem Boga. Maryja jest „w łaski przebogata” i potężna modłami, natomiast święty Józef nosi biblijny tytuł „męża sprawiedliwego”; cechuje go także tkliwa opiekuńczość. W bezpośrednim odniesieniu do św. Józefa zastosowano również określenie, mocno zakorzenione w tradycji, iż sam Bóg (Syn Boży) zowie go swoim ojcem.

Daje się zauważyć, że sformułowania w tekście omawianych pieśni, odnoszące się do świętych osób, są dosyć oszczędne, bez nadzwyczajnego patosu i nadmiernego nagromadzenia pobożnościowych określeń. Ale już nawet w tych zwięzłych wypowiedziach zawarte są wyraźne wskazania do naśladownictwa: „Maryjo Matko [...] bądź naszym matkom wzorem i ostoją”; „Józefie święty [...] spraw, by twym przykładem jaśnieli ojcowie”; „O, Jezu, Dziecię [...] niech wzór Twój w naszych rodzinach zagości”. Tego typu myśli zawarte w omawianych pieśniach bardzo mocno korespondują z przewodnią ideą samego święta, danego wiernym, aby wpatrując się we wzór Świętej Rodziny, starali się naśladować Jej cnoty¹⁸. Święta Rodzina jest przede wszystkim wzorem życia idealnej wspólnoty osób, złączonych wzajemną miłością, ale wzorzec ten dotyczy również każdego z pojedynczych członków współczesnej rodziny.

¹⁵ *Chorał do modlitewników śląskich*, cz. I, red. R. Dwornik, J. Jakac, R. Rak, Katowice 1966, Dodatek, s. 12*.

¹⁶ Zob. J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, praca zbiorowa, red. W. Świerczek i in., Opole 1959, s. 274.

¹⁷ Zob. *Chorał Opolski*, t. 1, red. H. Sobeczko i in., Opole 1985, s. 112.

¹⁸ Zob. tekst kolekty z liturgicznego święta Świętej Rodziny.

Miejsce szczególne zajmuje w niej matka. Ona jest jakby słońcem rodzinnej wspólnoty. „Jest słońcem przez swą wielkoduszność, poświęcenie, ustawiczną gotowość, czujną i zapobiegliwą delikatność w stosunku do wszystkiego, co mogłoby uczynić bardziej radosnym życie męża i dzieci. Wokoło siebie rozciąga światło i ciepło”¹⁹. Ziemskie matki mają się wzorować na Maryi. Ona też zawsze będzie dla nich ostoją i pomocą. W obliczu różnych współczesnych zagrożeń, podważających godność kobiety, żony, matki, pojawiają się symptomy odradzania autentycznej teologii kobiety. Odkrywa się na nowo jej duchowe piękno, jej wyjątkowy geniusz, odradzają się też podstawy do szczególnego umocnienia jej pozycji w całym życiu ludzkim, nie tylko rodzinnym, ale także społecznym i kulturalnym²⁰.

Ojcowie winni swoją postawą naśladować przykład znakomitego opiekuna w osobie św. Józefa. Praktykowana przez niego w sposób wyjątkowy cnota sprawiedliwości może być gwarantem rodzinnej zgody, a także wierności Bogu i Kościołowi.

Dzieci we współczesnych rodzinach mają, wzorem samego Jezusa, wzrastać w latach, mądrości i łasce (por. Łk 2,40), winny też czcić rodziców, okazując im szacunek i posłuszeństwo (por. Syr 3,2-6).

Teksty omawianych pieśni, w niezwykle czułych i serdecznych zwrotach, odwołują się w większym stopniu bezpośrednio do całej Świętej Rodziny, oczekując od niej wsparcia i pomocy w różnych życiowych rozterkach i trudnościach. Jest to wśród wspólnot rodzinnych rodzina wyjątkowa, chciałoby się dodać „niepotwarzalna”, pobłogosławiona i bogata we wszelkie cnoty. Pojawia się wśród tych określeń jeszcze jedno, szczególnie istotne – oto jedyna Rodzina, która dostąpiła tej niezwyklej godności, by w swoim gronie „Boga mieć za Syna”.

Druga część omawianych pieśni zawiera akcenty typowo modlitewne, o charakterze błagalnym. Decydująca prośba dotyczy opieki nad konkretną ludzką rodziną. Chrześcijanin jest świadomy tego, że ziemskiej rodzinie najlepszą opiekę może zapewnić Rodzina Święta. Ta opieka nie dotyczy tylko sfery czysto ziemskiej, w sensie zabezpieczenia od życiowych utrapień, ma raczej wymiar bardziej uniwersalny. Jest to prośba o zapewnienie Bożej łaskawości w codziennej egzystencji, o błogosławieństwo podczas pracy i wypoczynku, ale także o hojność Bożych darów w wymiarze duchowym, stąd zawołanie typowe dla modlitwy błagalnej o miłosierdzie: „zlituj się nad ziemi synami”. To modlitewne wezwanie obejmuje w większym jeszcze stopniu sferę moralną, gdyż rodzina chrześcijańska ma być przykładem życia w zgodzie i miłości, ma być wspólnotą wierną Bogu i Kościołowi. Dlatego tak serdeczna prośba, skierowana już bezpośrednio do Syna Bożego, aby pomógł zachować Jego miłość, która jest gwarantem dobroci, zgody i pojednania w każdej ludzkiej rodzinie. Ta myśl wyraźnie koresponduje z treścią liturgicznej

¹⁹ Z przemówienia papieża Piusa XII do młodych małżeństw. Zob. II czytanie z soboty 6 tygodnia okresu zwykłego, *Liturgia godzin*, t. 3, Poznań 1987, s. 182.

²⁰ Por. Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1994, s. 159.

modlitwy nad darami, w której prosimy o utwierdzenie rodzin w Bożej łasce i pokoju, za wstawiennictwem Bogarodzicy i świętego Józefa.

Wpatrując się w świetlany przykład Świętej Rodziny z Nazaretu, jako chrześcijanie jeszcze bardziej umacniamy w sobie tę świadomość, że sami jesteśmy Bożą rodziną. Taka godność zobowiązuje przede wszystkim do zachowania postawy otwartej, postawy wspólnotowej – „nikt nie jest nam obcy, każdy nam brat” (ŚAK nr 101).

„Rodzina, w której panuje duch Chrystusowy, jest szkołą świętości, a więc równocześnie najlepszą szkołą bogatszego człowieczeństwa”. Tę niezwykle istotną myśl nauczania soborowego (por. KDK 48), przytacza również dokument I Synodu Diecezji Katowickiej²¹. Wiadomo, że na kształtowanie ludzkich postaw i przebieg życiowego rozwoju kolosalne znaczenie ma klimat uczuciowy, charakterystyczny dla całego życia rodzinnego, nazywany najczęściej więzią rodzinną, a najśluszej rodzinną miłością. Jej rozwój pokrywa się nieomal z rozwojem osobowym człowieka i trwa nieraz całe życie²².

To właśnie od Świętej Rodziny z Nazaretu pobieramy lekcję życia rodzinnego. Wciąż aktualne jest twórcze wpatrywanie się w ten wzór, tak aby klimat domku nazaretańskiego uczył nas, „czym jest rodzina, jej wspólnota miłości, jej surowe i proste piękno, jej święty i nierozzerwalny charakter. Uczmy się od Nazaretu, że wychowanie rodzinne jest drogie i niezastąpione i że w sferze społecznej ma ono pierwszorzędne i niezerównane znaczenie”²³.

Dominantę tego nauczania odnajdujemy również w treści omawianych śpiewów. Poetyckie teksty, stawiające za wzór Świętą Rodzinę i do niej zwrócone, trafnie współbrzmia z linią melodyczną, podkreślając błagalny, modlitewny nastrój, a jednocześnie wkomponowując się w serdeczny klimat pieśni liturgicznego okresu Bożego Narodzenia.

DIE THEOLOGISCHEN LEITGEDANKEN IN DEN LIEDERN ZU EHREN DER HEILIGEN FAMILIE

Zusammenfassung

Die Verehrung der Heiligen Familie hat sich besonders nach der Einführung des Festes in die Liturgie der gesamten Kirche im Jahre 1921 ausgebreitet. Für das Fest der Heiligen Familie wurde der Sonntag in der Weihnachtsoktav gewählt. Mit ihm wollte man dem von Kriegen und Unterdrückung vielfach erschütterten Familienleben das Beispiel der Heiligen Familie von Nazareth anbieten. Das Fest sollte zur Erneuerung der Familie beitragen. In den

²¹ Zob. *Modlitwa, wiara i życie w Kościele katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice–Rzym 1976, nr X. 1.2.2.

²² Por. E. Sujak, *Rozważania o ludzkim rozwoju*, Kraków 1975, s. 172 n.

²³ Z przemówienia papieża Pawła VI w Nazarecie, 5 I 1964. Zob. II czytanie z godziny czytań na święto Świętej Rodziny, *Liturgia Godzin*, t. 1, s. 379, 380.

Gesängen zu Ehren der Heiligen Familie kommt das Bitten und Flehen um deren Schutz und um Mut zur Nachahmung von Jesus, Maria und Josef deutlich zum Ausdruck.

Die Analyse von entsprechenden Kirchenliedern aus dem Gesangbuch der Erzdiözese Katowice zeigt ihre weitgehende inhaltliche Übereinstimmung mit den offiziellen liturgischen Texten des Gottesdienstes und des Stundengebets zu Ehren der Hl. Familie. Die Gesänge haben einen lyrischen Charakter und führen die Gläubigen in das Häuschen von Nazareth, um ihnen das Leben in Liebe und Frieden zu zeigen. Die theologischen Leitgedanken, die in den Liedern stark betont wurden, stehen allgemein im Dienst der Familie von damals und von heute als Lehre und Weisung. Die Heilige Familie von Nazareth wird nicht als ein unerreichbares Vorbild dargestellt, sondern als eine nachahmenswerte Herausforderung hervorgehoben.

Słowa kluczowe: kult Świętej Rodziny; pieśń kościelna

Schlüsselworte: Kirchenlied, Verehrung der Heiligen Familie